

EWA HORYŃ

Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej
w Krakowie

email: ewahoryn@wp.pl

DOI: <http://dx.doi.org/10.17651/ONOMAST.60.11>

Onomastica LX, 2016

PL ISSN 0078-4648

POLSKIE NAZWISKA MOTYWOWANE LEKSYKĄ Z ZAKRESU GÓRNICTWA SOLNEGO

Słowa tematyczne: onomastyka, nazwiska odapelatywne, leksyka z zakresu górnictwa solnego, onimizacja

Nazwisko, obok imienia, przezwiska, przydomka i pseudonimu, wchodzi w skład jednej z pięciu kategorii antroponimicznych. Spośród nich tylko dwie — imię i nazwisko — mają charakter urzędowy (Dunaj, 2006, s. 181). W korpusie polskich nazwisk wspólnie w Polsce używanych dość liczną grupę stanowią nazwiska motywowane przez apelatywy (Łobodzińska, 2003, s. 129). J. Bubak (1988, s. 67) zaznacza, że „jest to bardzo zróżnicowana grupa, ponieważ na ogół włącza się do niej wszystkie nazwiska równe apelatywom, niezależnie od pierwotnego charakteru danej formy”.

Nazwiska odapelatywne mogą powstawać w dwojaki sposób: przez derywację semantyczną (onimizację), bez udziału formantów nazwotwórczych, i semantyczno-słowotwórczą, przy użyciu różnych formantów nazwiskotwórczych (Cieślíkowa, 1990, s. 5; 1994, s. 195 i nast.; 2006, s. 50).

Analiza znaczeniowa apelatywów stanowiących podstawę motywacyjną nazwisk umożliwia wskazanie grup leksykalnych tematycznie związanych z różnorodnymi sferami życia ludzkiego, również z tymi, które dziś już są mniej znane lub całkiem nieznane. Jedną z takich dziedzin jest górnictwo solne. Tradycje górnicze w Polsce sięgają bowiem wczesnego średniowiecza (Długosz, 1958, s. 131); odnoszą się one głównie do Małopolski, a więc do żup krakowskich (Windakiewicz, 1927, s. 1): wielickiej i bocheńskiej, oraz do „szeregu ośrodków produkcyjnych rozsianych wzdłuż Podkarpacia, w ziemi przemyskiej, lwowskiej, halickiej, od Tyrawy, niedaleko Sanoka, aż po Kosów” (Keckowa, 1957, s. 77). Dopiero od XIX w. mówi się o innych obszarach złóż solnych, znajdujących się na Kujawach (Ciechocinek i Inowrocław) i w Kieleckim (Busko, Solec) (s. 77).

W niniejszym artykule przedmiotem rozważań będą nazwiska, których bazę stanowi leksyka związana z wydobyciem soli oraz handlem nią. W analizie

wzięto pod uwagę również wyraz *sól*, odnoszący się zarówno do wydobywanego kruszcu, jak i przyprawy używanej w niemal każdym gospodarstwie domowym, oraz przymiotniki *solny* (związany z solą — kruszczem) i *slony* (nazywający smak uzyskiwany dzięki powszechnie stosowanej przyprawie). Najpierw omówione zostaną antroponimy motywowane rzeczownikami nieosobowymi oraz przymiotnikami, następnie te, których podstawę stanowią rzeczowniki osobowe. Należy dodać, że nazwiska motywowane przez apelatywy miały początkowo charakter przezwiskowy, „opisywały osobę za pomocą wyrażonego przez apelatyw epitetu, metafory czy metonimii; jako nazwy zawodów, określały zawód bądź stan osoby nazwanej danym imieniem” (Malec, 1996, s. 41).

Zebrany materiał antroponimiczny w każdej grupie uporządkowano w następujący sposób: nazwiska pochodne od wyrazów pospolitych z morfem rdzennym *-sól-||-sol-*, a następnie antroponimy motywowane apelatywami, które morfologicznie nie zawierają wspomnianego rdzenia, ale znaczeniowo należą do leksyki górnictwa solnego.

Materiał onimiczny został zaczerpnięty ze „Słownika nazwisk współcześnie w Polsce używanych” pod redakcją Kazimierza Rymuta. W analizie wykorzystano również inne onomastyczne opracowania słownikowe, m.in. „Słownik staropolskich nazw osobowych” pod redakcją Witolda Taszyckiego, „Antroponimie Polski od XVI do końca XVIII wieku” pod redakcją Aleksandry Cieślikowej, „Staropolskie odapelatywne nazwy osobowe. Proces onimizacji” Aleksandry Cieślikowej, a także „Nazwiska Polaków. Słownik historyczno-etymologiczny” Kazimierza Rymuta. Przy rekonstrukcji apelatywów będących podstawami nazwisk przede wszystkim wzięto pod uwagę leksykę górnictwa zawartą w słownikach języka polskiego. Uwzględniono również materiał językowy poświadczony w słownikach specjalistycznych dotyczących tej dziedziny przemysłu.

Do słownictwa z zakresu górnictwa solnego należy przede wszystkim leksem *sól*. Wyraz ten w polszczyźnie ogólnej funkcjonuje w znaczeniu: ‘sól kuchenna, jadalna, używana jako przyprawa do potraw i środek konserwujący’, a w słownictwie specjalistycznym oznacza ‘sól kamienną’, tj. kruszec. Z danych etymologicznych wynika, że apelatyw *sól* wywodzi się z pie. rdzenia **sal-* ‘sól’, który w prasłowiańszczyźnie kontynuowany był w postaci rdzenia **sol-* (SBor). Rdzeń ten występuje także w formach obocznych: *sol-*, *sól-*, *sól-* oraz *sło-* (WSE). Według WSE wyraz *sól*, funkcjonujący w polszczyźnie od XV w., stanowi bazę derywacyjną zarówno historycznych, jak i poświadczonych współcześnie formacji przymiotnikowych, rzeczownikowych oraz czasownikowych. Występuje również w nazewnictwie polskim — w toponimii (Horyń, 2015) i antroponimii.

Jeśli chodzi o nazwisko *Sól*, to ma ono współcześnie w Polsce 47 nosicieli. Jego rozmieszczenie geograficzne jest dość zróżnicowane. Nazwisko to spotyka-

my w różnych regionach Polski¹. SNWP notuje to nazwisko w dziewięciu dawnych województwach, wśród których tylko dwa: gorzowskie (15) i zamojskie (13) rejestrują największą liczbę nosicieli. Znacznie rzadziej nazwisko to poświadczono jest w dawnych województwach: suwalskim (5), bydgoskim i olsztyńskim (po 4) oraz katowickim, zielonogórskim (po 2); pojedynczo występuje w koszalińskim i łomżyńskim.

Morfem *-sól-||-sol-* pojawia się także w innych nazwiskach notowanych zarówno przez słowniki historyczne, jak i współczesne². Oto wybrane przykłady³: *Sol* SSNO VII 1481, SNWP (10); *Solajowic* SSNO 1396; *Solak* SNWP (1718); *Solakiewicz* SNWP (68); *Solan* SNWP (275); *Solana* SNWP (15); *Solanikow* SNWP (11); *Solaniuk* SNWP (69); *Solawa* SNWP (252); *Solica* SSNO 1433; *Solich* AntrPol 1562 (XVII, XVIII; Małopolska, Śląsk), SNWP (644); *Solochewicz* SNWP (54); *Soluch* SSNO 1477, AntrPol 1789 (Małopolska), SNWP (546); *Sólak* SNWP (1).

Morfem *-sól-||-sol-* jest również komponentem nazw osobowych mających postać złożzeń. Część z nich w polszczyźnie ogólnej funkcjonuje już od doby staro- i średniopolskiej w różnych regionach kraju, np.: *Solibieda* SNWP (110); *Solipiwo* AntrPol 1595 (Małopolska), SNWP (19); *Solipiwko* AntrPol 1595 (Małopolska), SNWP (325); *Soliwocki* SNWP (31); *Soliwoda* AntrPol 1570 (Pomorze), SNWP (959); *Soliwodzki* SNWP (140). Brak współcześnie w polskiej antroponimii nazw osobowych typu *Solikotka* SSNO 1431; *Solikotczyc* SSNO 1450; *Solikotczyzna* SSNO 1450; *Solipies* SSNO 1402, AntrPol 1580 (Mazowsze).

Do grupy nazwisk motywowanych leksyką z zakresu górnictwa solnego należą również antroponimy *Solanka* i *Solnica*. Nazwisko *Solanka* pochodzi od rzeczownika *solanka*, który w słownikach ogólnych języka polskiego występuje w znaczeniach 'beczka solna' (SL, SW), 'rodzaj rośliny smaku słonego' (SL); SXVII/XVIII notuje: 'pieczywo z mąki pszennej, formy wałeczka, posypane grudkami soli' (SL, SW, SJPDor), 'duża solniczka, drewniana zwykle' (SW), z kwalifikatorami: *lek*[arskie] 'woda ze źródła zawierającego sole (przeważnie sól kuchenną)', *chem*[iczne] 'roztwór chlorku sodowego (soli kuchennej) w wodzie', *geogr*[aficzne] 'miejsce, w którym na powierzchnię ziemi wypływają źródła słone', *miner*[alogiczne] 'słone źródło, woda mineralna zawierająca rozpuszczone sole mineralne, mające zastosowanie w lecznictwie (w postaci wody do picia, do wzięwań i do kąpieli)' (SJPDor). W dziejach górnictwa sol-

¹ Lokalizacja geograficzna poszczególnych nazwisk oparta jest na podziale administracyjnym Polski obejmującym 49 województw.

² Nazwiska historyczne pochodzą ze SSNO (w nawiasie podana data pierwszego wystąpienia) i AntrPol, a współczesne ze SNWP (w nawiasie podana frekwencja).

³ W artykule zamieszczono wybrane przykłady, reprezentatywne dla nazwisk związanych z leksyką z zakresu górnictwa solnego.

nego istnienie solanek należy łączyć przede wszystkim z rozwojem źródłanego warzelnictwa, a dokładnie z miejscami występowania źródeł solnych, zwanych solankami, które już w dawnych wiekach odgrywały ważną rolę w przemyśle górniczym. Solanki bowiem, mimo swej niskoprocentowości, były w Polsce eksploatowane na dużą skalę (Maślankiewicz, 1965, s. 67, 252). Obecnie nazwisko *Solanka* w polskim zasobie antroponimicznym prezentuje się dość skromnie. Poświadczona jest ono współcześnie jedynie sześć razy w dawnych województwach: katowickim (3), olsztyńskim (2) i suwalskim (1) (SNWP).

Antroponim *Solnica* jest formalnie równy rzeczownikowi pospolitemu *solnica* — jednostce znaczeniowo związanej z leksyką górnictwa solnego, która oprócz podstawowego znaczenia ‘naczynie na sól’ w dobie staro- i średniopolskiej nazywała ‘miejsce wydobywania soli’ (SStp, SL). W materiale nazwiskowym nazwa osobowa *Solnica* występuje już od XVI w. i odnotowana została na terenie Małopolski i Wielkopolski (AntrPol 1512, XVII w.). Współcześnie nazwisko *Solnica* ma dość sporą liczbę nosicieli; najliczniej reprezentowane jest w dawnych województwach: kieleckim (110), siedleckim (101), warszawskim (52), koszalińskim (47), tarnobrzeskim (41), krakowskim (39), wrocławskim (33) i elbląskim (22). Zdecydowanie mniejszą frekwencją charakteryzuje się wariantywna postać *Sólnica*, zarejestrowana jako nazwisko jedynie 22 razy w dawnym województwie krakowskim (SNWP).

Wśród nazwisk tematycznie związanych z badanym słownictwem spotykamy również formacje utworzone od innych podstaw, w których brak wspomnianego morfemu *-sól-||-sol-*.

Do omawianego typu nazw osobowych należy nazwisko *Tołpa*, które utrwaliło się zarówno w antroponimii dawnej, jak i współczesnej. Jest ono genetycznie związane z wyrazem *tołpa* (zapożyczeniem wschodniosłowiańskim⁴), który w SStp (1423 r.) występuje w znaczeniu ‘bryłka, w jaką formowano sól warzoną na Rusi’; podobnie SL. SWil notuje leksem z kwalifikatorem *przestarzały*; SW uznaje za wyraz gwarowy, a spośród trzech znaczeń podaje dwa związane z terminologią solną: *tołpa*⁵: 1. ‘przywara soli’, *sól tołpiasta* to ‘sól w przywarach otrzymywana przy warzeniu na cerunach’, 2. ‘sól wywarzana z wody słonej’; SJPDor — brak. Kształtność bryłek soli zwanych *tołpami* poświadcza Erazm Sykst w dziele „O cieplicach we szkłe” (1780). Czytamy w nim, że „w krajach ruskich [tj. na Rusi Czerwonej — E. H.] po wsiach znajdują się słone wody, z których prasołowie warzą sól i w tołpy formują” (za: Ciszewski, 1922, s. 43). Obecnie nazwisko *Tołpa* ma 207 nosicieli, z których najwięcej zamieszkuje ob-

⁴ Por. M. V a s m e r, *Ètimologičeskij slovar' russkogo àzyka*. T. 4. Per. s nem. i dop. O. N. Trubačeva. Moskwa 1973, s. 74.

⁵ Apelatyw *tołpa* w terminologii górnictwa solnego zapewne funkcjonował też w znaczeniu ‘naczynie, w którym formowano sól’.

szar Polski południowo-wschodniej, tj. dawne województwo rzeszowskie (89) i przemyskie (23) (SNWP). Warto dodać, że współcześnie odnotowano 15 nazwisk utworzonych od apelatywu *tolpa* lub nazwy osobowej *Tolpa* (por. SNWP). Wśród nich najliczniejsze są formacje: *Towpik* (286), *Towpasz* (29), *Talpa* (60), *Tolpa* (18), *Tolpyho* (12). Rozmieszczenie wymienionych nazwisk nie jest zbyt reprezentatywne. Nazwisko *Towpik* notowane jest najczęściej w dawnym województwie zielonogórskim (162), *Talpa* — w bydgoskim (28), *Towpasz* — w krakowskim (18), *Tolpa* — w katowickim (8), *Tolpyho* zaś w lubelskim (8).

W tym kręgu tematycznym znajdują się również formacje związane z rzeczownikiem *żupa*, oznaczającym dawną kopalnię soli, skład solny, a także jednostkę terytorialną u Słowian we wczesnym średniowieczu (SRym). Wyraz *żupa* jest zapożyczeniem z niemieckiego *Schopf*, dziś *Schuppen* 'szopa', dawniej określającym prymitywną szopę, budowlę, w której składano wydobytą sól. Według S. Gajdy „termin ten używany był do XVIII w. na oznaczenie kopalń soli w Wieliczce i Bochni. Stąd nazwa przeniosła się na oznaczenie całej kopalni” (Gajda, 1976, s. 44). Apelatyw *żupa* stał się podstawą nazwiska o tym samym brzmieniu (SRym). Obecnie nazwisko to nosi 110 obywateli Polski mieszkających w dawnym województwie katowickim (por. SNWP). Wśród współczesnych nazwisk derywowanych od ap. *żupa* lub od nazwy osobowej *Żupa* zachowały się również dwie postaci z gwarowym sufiksem *-ok*: *Żupok* (2) oraz zmażurzona forma *Zupok* (44). Nie przetrwały notowane w staropolszczyźnie dwie nazwy osobowe: *Żupca* SSNO (1375) oraz *Żupczy* SSNO (1290).

Oprócz rzeczowników tworzywem zebranych antroponimów są formacje przymiotnikowe. Bazę leksykalną analizowanych nazwisk stanowią dwa przymiotniki: *solny* i *słony*.

Najpierw warto zwrócić uwagę na przymiotnik *solny*, który współcześnie jest podstawą kilku nazw osobowych. W słownikach języka polskiego przymiotnik ten definiowany jest jako 'związany z solą, zawierający sól'. Związek ze specjalistyczną leksyką górniczą podkreślają słowniki historyczne (SXVII/XVIII i SL, SW), które pod hasłem *solny* podają ustabilizowane połączenia wyrazowe należące do terminologii górnictwa solnego: *batwan soli/batwan solny* (SXVII/XVIII), *solna góra* 'żupa', *solna panew*, *skład solny*, *solny górnik*, *złoża solne* (SL), *solna huta* 'karbaria' (SL, SW). U Lindego czytamy: „Za Bolesława Wstydlivego znaleziono kruszec solny u wsi Bochni, która dziś miastem jest” (M. Kromer). Współcześnie równobrzmiący antroponim *Solny* (22) odnaleźć można w dawnych województwach częstochowskim (4) i katowickim (18), a formację *Solnich* (1) — w dawnym województwie siedleckim. Utrwaliła się również żeńska forma *Solna* (8), z wykładnikiem *-a*, utworzona w wyniku derywacji paradygmatycznej i spotykana w dawnych województwach: warszawskim (1), częstochowskim (2), katowickim (4) i opolskim (1) (SNWP).

Prasłowiańską proveniencję ma przymiotnik *stony*, kontynuans psł. **solnъ(jь)* (WSE), poświadczony w SS_{Stp} w znaczeniu ‘mający smak charakterystyczny dla soli’. Z definicji zaczerpniętych z SL: *stony* ‘solony, solą przeszły, sól zawierający’ i SWil ‘solony, solą przesiąkły, sól rozpuszczoną w sobie zawierający’ można wnioskować, że „pierwotnie był on przymiotnikiem relacyjnym o znaczeniu ‘zawierający sól’” (Mitrenga, 2014, s. 96). Począwszy od SW, definiowany jest jako przymiotnik jakościowy i relacyjny (2014, s. 96): ‘odznaczający się smakiem przez sól zmienionym, solony’, podobnie w SJPDor: ‘zawierający sól, mający smak charakterystyczny dla soli’. Przymiotnik ten jest podstawą równobrzmiącej nazwy osobowej *Stony*, notowanej już w XV w. (SSNO 1449). Współcześnie odnotowano następujące formacje utworzone od wyrazu *stony* lub nazwy osobowej *Stony*: *Stona* SNWP (4); z fonetyką ukraińską (od wsch. *solonyj* ‘słony’), np.: *Solon* SNWP (2); *Solona* SNWP (1); *Solonczak* SNWP (9); *Solonecki* SNWP (2); *Solony* SNWP (5); z fonetyką białoruską, np.: *Sałona* SNWP (1); *Szałon* SNWP (1).

W leksyce polskiej z zakresu górnictwa solnego zachowały się wyrazy nazywające osoby pracujące przy wydobywaniu i produkcji soli oraz trudniące się handlem nią. Są wśród nich między innymi trzy rzeczowniki o podobnym znaczeniu: *solarz*, *solnik* i *prasol*, które zarówno w słownikach ogólnych, jak i specjalistycznych traktuje się wymiennie. Definicje znaczeniowe wskazują, że wyrazy te mogły oznaczać zarówno osobę związaną z warzeniem soli, jak i tego, kto trudnił się handlem tym cennym kruszcem. Tę nieostrość znaczeniową należy zapewne wiązać z dawnymi realiami, w których wiele osób łączyło wytwórczość ze sprzedażą w różnych dziedzinach, nie tylko w górnictwie solnym.

Leksem *solarz* w SL definiowany jest jako ‘solnik, prasol’, w SWil ‘solnik, prasol, kupiec sprzedający sól’; SW i SJPDor podają podobną definicję z kwalifikatorem *dawny*; SŁab: *solarz* por. *prasol*: **solarz*, **solnik* ‘przekupień soli; służyło im prawo zakupywania soli z pierwszej ręki w żupie wielickiej lub bocheńskiej’⁶. Nazwa osobowa *Solarz* poświadczona jest już w okresie staropolskim (SSNO 1471). W XVII i XVIII w. spotykamy ją w dokumentach spisanych z różnych regionów Polski: Małopolski, Śląska, Warmii oraz Kresów Północno- i Południowo-Wschodnich (AntrPol). Współcześnie jako nazwisko jest dość licznie reprezentowana — ma 2875 nosicieli. Występuje najliczniej w dawnych województwach: krakowskim (780), kieleckim (286), katowickim (279), tarnowskim (227), przemyskim (143), wrocławskim (86) i warszawskim (83). Warto też zwrócić uwagę na dwie postaci gwarowe nazwiska: *Solorz*,

⁶ Należy dodać, że apelatyw *solarz*, utrwalony w służebnych nazwach miejscowych, poświadczony jest też w innym znaczeniu. W źródłach czeskich nazywano nim bowiem ‘osobę zajmującą się konserwacją żywności za pomocą soli’ (Wójcik 2013, s. 67).

Solosz. Podobnie jak w przypadku innych nazwisk, w których formant *-arz* realizowany jest w formie *-orz* lub *-osz*, najwięcej nosicieli spotykamy w dawnym województwie katowickim (Kreja, 2001, s. 184): w przypadku nazwiska *Solorz* z ogólnej liczby 161 nosicieli aż 125 zamieszkuje teren Śląska; nazwisko *Solosz* (6 nosicieli) spotykane jest wyłącznie w dawnym województwie katowickim (por. SNWP).

W słownikach historycznych i współczesnych utrwaliły się różne formy pochodne od apelatywu *solarz* lub od nazwy osobowej *Solarz*, np.: *Solar* AntrPol 1734 (Mazowsze), SNWP (50); *Solarczyk* AntrPol 1657, XVIII (Małopolska, Wielkopolska, Kresy Południowo-Wschodnie), SNWP (944) lub *Sólarczyk* AntrPol 1657, XVIII w. (Małopolska, Wielkopolska, Kresy Południowo-Wschodnie); *Solarewicz* SNWP (223); *Solarik* SNWP (9); *Solarowicz* SNWP (1); *Solarski* AntrPol 1673 (Małopolska i Śląsk), SNWP (1847). W grupie tej mieści się również siedemnastowieczny derywat żeński *Solarkowa*, udokumentowany w AntrPol z datą 1615 (Śląsk).

Nazwisko *Solnik* jest równobrzmiące z rzeczownikiem *solnik*, zarejestrowanym w źródłach leksykograficznych w znaczeniach: 'koło soli chodzący', 'solą kupczący, prasoł', 'solnik albo solniczy, albo solny pospolity, pisarz komór solnych, dozorca solny' (SL, SWil, SW, SJPDor z kwalifikatorem *dawny*). Historycy nie precyzują, co dokładnie należało do obowiązków pracowników przemysłowych zwanych solnikami. Podkreślają jednak, że zajmowali się oni głównie warzeniem soli (Buczek, 1958, s. 69)⁷. Antroponim *Solnik* znany jest już w dobie średniopolskiej w Wielkopolsce i na Kresach Północno-Wschodnich (por. AntrPol 1551). Ta sama postać ma do dziś 76 nosicieli w dawnych województwach: białostockim (58), katowickim, (5), suwalskim, wrocławskim (po 3), gdańskim, łódzkim (po 2), łomżyńskim, wałbrzyskim, zielonogórskim (po 1) (SNWP). Z nazwą osobową *Solnik* związane są również współczesne derywaty antroponimiczne: *Solniczak* SNWP (1); *Solniczek* SNWP (32); *Solniczuk* SNWP (1); *Solnikowski* SNWP (19).

Innym nieużywanym współcześnie wyrazem charakterystycznym dla dawnej leksyki z zakresu górnictwa solnego jest rzeczownik *prasoł*||*prasoł*, funkcjonujący w staropolszczyźnie w znaczeniu 'człowiek trudniący się sprzedażą soli, kupiec solny' (SStp). Słowniki etymologiczne interpretują ten wyraz jako zapożyczenie ruskie, charakteryzujące się wspomnianą dwuznacznością: 'warzelnik' (BSE; por. też Minikowska, 1980, s. 104) lub 'warzelnik i sprzedawca wędrowny' (ESJP). Dane historyczne potwierdzają istnienie nazwy *prasoł*, a właściwie *prassol*, już pod koniec XIV w. zarówno w tekstach polskich, jak i w statucie

⁷ W związku z tym, że na Śląsku nie było pokładów soli, solnicy mogli również zajmować się przywozem tego kruszcu z krajów ościennych (por. Nobis 2013, s. 168).

bractwa prasolskiego (Pachoński, 1965, s. 196). Mimo że instytucja prasolów i tradycyjne formy handlu uległy zmianom już pod koniec XVII i w XVIII w., to na terenie Wieliczki i innych polskich miejscowości przetrwały one do pierwszego rozbioru Polski (Pachoński, 1965, s. 198). W nazewnictwie polskim antropim *Prasol* znany jest już w XV w. (por. SSNO 1401), rejestrują go też źródła z okresu średniopolskiego (1520, XVII, XVIII) z terenu Małopolski, Mazowsza, Śląska, Kresów Północno- i Południowo-Wschodnich (AntrPol). Odmianki fonetyczne *Prasol* AntrPol 1520, XVII, XVIII (Małopolska, Mazowsze, Śląsk, Kresy Południowo-Wschodnie, Kresy Północno-Wschodnie), *Prasał* oraz *Prasul* AntrPol 1520, XVII, XVIII (Małopolska, Mazowsze, Śląsk, Kresy Południowo-Wschodnie, Kresy Północno-Wschodnie), potwierdzają dokumenty od XVI w. Współcześnie nazwisko *Prasol* nie jest często spotykane. Według SNWP ma 238 nosicieli. Szczególnie dużą liczbę jego nosicieli zarejestrowano w dawnym województwie katowickim (134), rzadziej pojawia się ono w innych rejonach kraju — w dawnych województwach: przemyskim (23), rzeszowskim (13), piotrkowskim (9), krakowskim, wałbrzyskim (po 7), warszawskim, wrocławskim (po 6), częstochowskim (5), jeleniogórskim, olsztyńskim (po 4), gdańskim, opolskim (po 3), bielskim, łódzkim (po 2), poznańskim, tarnowskim (po 4), słupskim, zielonogórskim (po 1). Jak widać, rozmieszczenie tego nazwiska jest dość rozległe, obejmuje całą Polskę i nie ma związku z występowaniem na tych terenach większych ośrodków solnych.

Apelatyw *prasol* lub antropim *Prasol* stały się podstawą dość dużej grupy nazwisk, zawierających różne formanty nazwotwórcze. Formacje te poświadczają opracowania onomastyczne rejestrujące zarówno materiał historyczny, jak i współczesny. Oto wybrane przykłady: *Prasolek* ESJP 1497 (koło Sącza), AntrPol XVI w. (Śląsk), SNWP (52); *Prasolowic* SSNO 1475 (k. Krakowa); *Prasolowicz* AntrPol 1719 (Małopolska, Mazowsze); *Prasolowski* AntrPol 1694 (Małopolska); *Prasolik* AntrPol 1592, Kresy Południowo-Wschodnie, SNWP (93); *Prasolnik* SNWP (1); *Prasula* SNWP (202); *Prasala* SNWP (1); *Prasalek* SNWP (179); *Prasałowski* SNWP (10).

W skład leksyki dotyczącej górnictwa solnego wchodzi również wyraz *żupnik*, określający osobę zatrudnioną w żupie. Żupnik, według ordynacji Kazimierza Wielkiego, zajmował się nie tylko samym zarządzaniem żupą, lecz także jej agendami finansowymi i zbytem soli (Maślankiewicz, 1965, s. 95; Jodłowski, 1986, s. 95). Odpowiadał za całość gospodarki przedsiębiorstwa, a więc zaopatrzenie w potrzebne materiały, a także za realizowanie zobowiązań ciążących na żupach, jak np. wydawanie darmowej soli lub po niższej cenie uprawnionym do tego osobom i instytucjom (Jodłowski, 1986, s. 38). Leksem *żupnik* to formacja notowana przez SStp w znaczeniu 'upoważniony przez panującego generalny zarządca żupy solnej, też jej dzierżawca płacący panującemu zgodną z umową

należność⁷. Równobrzmiąca nazwa osobowa spotykana jest w dobie staropolskiej; jej czternastowieczny zapis rejestruje SSNO: *Żupnik* 1323. Współcześnie nazwisko to zanotowano 87 razy (SNWP), z czego najwięcej poświadczeń znajdujemy w dawnym województwie krakowskim (59). Zdecydowanie mniejszą popularnością cieszy się ono w dawnych województwach: kaliskim (8), ostrołęckim, poznańskim (po 5), słupeckim (4), warszawskim (3), tarnowskim (2) oraz wrocławskim (1).

Inna nazwa osobowa związana z terminologią górnictwa solnego utrwalała się w nazwisku *Warzyc*. Rzeczownik *warzyc*, z rzadkim we współczesnej polszczyźnie formantem *-ic||-yc*⁸, poświadczony jest w XVI w., m.in. w tekście lustracji krakowskich z 1564 r., gdzie pokrótce została opisana praca tego robotnika solnego, polegająca na warzeniu soli:

Obyczaj dochodzenia perceptu na miarki soli. — Jest wież, w których warzą miarką sól, 8, w każdy panew jedna. Do każdy panwie 2 mistrzowie, które *warzycami* zowią, 2 łopatnicy, którzy warzą i noszą do komór, uczeń 1, rybarz 1 (LKrak 1564 II 98).

Termin *warzyc* notowany jest w słownikach historycznych w znaczeniu: ‘warzący mianowicie sól warzonkę’ (SL); z kwalifikatorem *staropolski*: ‘robotnik warzący solankę, czyli surowiec, tj. otrzymujący z niej sól warzoną, tak zwaną warzonkę’ (SWil, SW). Obecnie nazwisko *Warzyc* zanotowano 159 razy. Największą frekwencję zarejestrowano w południowo-zachodniej części Polski, a dokładnie — w byłym województwie opolskim (136). Mniejsza liczba nosicieli występuje w byłych województwach: katowickim (17), częstochowskim (3), wrocławskim (2) i szczecińskim (1).

W grupie tej mieści się również dawna, piętnastowieczna nazwa osobowa *Warzysz* (SSNO 1497), niewystępująca obecnie w polskim zasobie antroponimicznym. Wśród współczesnych nazwisk „solnych” jednostkowo zachowała się postać *Warzyczek* (1), z produktywnym formantem *-ek*, pojawiająca się tylko na terenie Śląska (dawne województwo katowickie).

Analiza nazwisk, genetycznie związanych z leksyką z zakresu górnictwa solnego, pozwala na wysnucie kilku wniosków:

1. Przedstawione antroponimy zróżnicowane są pod względem budowy. Obok nazwisk, które formalnie równe są motywującym je apelatywom: *Prasoł*, *Słony*, *Solanka*, *Solarz*, *Solnica*, *Solnik*, *Solny*, *Sól*, *Tołpa*, *Warzyc*, *Warzysz*, *Żupa*, *Żupnik*, w zdecydowanej większości występują nazwiska powstałe w wyniku derywacji sufiksальной przy użyciu różnych formantów nazwotwórczych.

⁸ K. K l e s z c z o w a poświadcza produktywność formantu *-ic||-yc* jedynie dla dawnych struktur patronimicznych o podstawie rzeczownikowej oraz formacji odprzymiotnikowych (1996, s. 64). W przedstawionym materiale wystąpił wyjątkowo derywat odczasownikowy.

2. Rozmieszczenie geograficzne polskich „solnych” nazwisk tylko w niektórych przypadkach łączy się z usytuowaniem dawnych przedsiębiorstw (zlokalizowanych głównie na terenie Małopolski), w których na szeroką skalę rozwijała się polska gospodarka związana z eksploatacją soli. Fakt ten może świadczyć o dużej roli, jaką górnictwo solne i handel tym kruszcem odgrywały w kraju.

3. Wyrazy pospolite stanowiące podstawę nazwisk odnoszą się do kilku kategorii semantycznych: nazw obiektu czynności (*solanka, sól, tołpa*), osobowych nazw wykonawców czynności (*prasoł, solarz, solnik, warzyc, warzysz, żupnik*), nazw miejsc — składów solnych (*solnica, żupa*). Osobną grupę tworzą przymiotnikowe nazwy cech (*słony, solny*).

4. Część przedstawionych leksemów, np. *sól, słony, solny*, funkcjonuje w powszechnym użyciu, pozostałe z nich to archaizmy, niewystępujące we współczesnym zasobie leksyki z zakresu kultury materialnej. Ślady handlu solą i pozyskiwanie jej dawnymi metodami górniczymi do dziś jednak odnajdujemy w wielu nazwach własnych, m.in. w omówionych antroponimach.

ŹRÓDŁA

- AntrPol — Antroponimia Polski od XVI do końca XVIII wieku. Red. A. Cieślukowa. T. 1–5. Kraków 2007–2015.
- BSE — A. Brückner. Słownik etymologiczny języka polskiego, Warszawa 1957.
- ESJP — A. Bańkowski. Etymologiczny słownik języka polskiego. T. 2. Warszawa 2000.
- SBor — W. Boryś. Słownik etymologiczny języka polskiego. Kraków 2010.
- SGPKar — J. Karłowicz. Słownik gwar polskich. T. 1–6. Kraków 1900–1911.
- SJPDor — Słownik języka polskiego. Red. W. Doroszewski. T. 1–11. Warszawa 1958–1969.
- SL — S. B. Linde. Słownik języka polskiego. T. 1–6, Warszawa 1807–1815.
- SŁab — H. Łabęcki. Słownik górniczy polsko-rosyjsko-francusko-niemiecki i rosyjsko-polski. Warszawa 1868.
- SNWP — Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych. Wyd. K. Rymut. T. 1–9. Kraków 1992–1994.
- SRym — K. Rymut. Nazwiska Polaków. Słownik historyczno-etymologiczny. T. 1–2. Kraków 1999–2001.
- SSNO — Słownik staropolskich nazw osobowych. T. 1–7. Red. W. Taszycki. Wrocław 1965–1987.
- SStp — Słownik staropolski. Red. S. Urbańczyk. T. 1–11 (do z. 6), Zespół (t. 11, z. 7–8). Kraków 1953–2002.
- SW — Słownik języka polskiego [tzw. warszawski]. Red. J. Karłowicz, A. A. Kryński, W. Niedźwiedzki. T. 1–8. Warszawa 1900–1927.
- SWil — Słownik języka polskiego [tzw. wileński]. Red. A. Zdanowicz, J. Filipowicz, W. Tomaszewicz. T. 1–2. Wilno 1861.
- SXVII/XVIII — Elektroniczny słownik języka polskiego XVII i XVIII wieku. Red. W. Gruszczyński, <http://sxvii.pl> (dostęp: 12 X 2015).
- WSE — K. Długosz-Kurczabowa. Wielki słownik etymologiczno-historyczny języka polskiego. Warszawa 2008.

LITERATURA

- Bubak, J. (1988). Pochodzenie nazwisk polskich równych terminom topograficznym typu *Dolina, Kępa*. W: K. Zierhoffer (red.), V Ogólnopolska Konferencja Onomastyczna. Poznań 3–5 września 1985. Księga referatów. Poznań: Wyd. Naukowe UAM, s. 67–72.
- Buczek, K. (1958). Książęca ludność służebna w Polsce wczesnofeudalnej. Wrocław–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Bystroń, J. S. (1993). Nazwiska polskie. Warszawa: Książka i Wiedza.
- Cieślikowa, A. (1988). Sposoby przenoszenia apelatywów do kategorii nazw osobowych. W: K. Zierhoffer (red.), V Ogólnopolska Konferencja Onomastyczna. Poznań 3–5 września 1985. Księga referatów. Poznań: Wyd. Naukowe UAM, s. 85–89.
- Cieślikowa, A. (1990). Staropolskie odapelatywne nazwy osobowe. Proces onimizacji. Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Cieślikowa, A. (1994). O motywacji w onomastyce. *Polonica*, 16, s. 193–199.
- Cieślikowa, A. (2006). Onimizacja, apelatywizacja a derywacja. W: Z. Abramowicz, E. Bogdanowicz. Onimizacja i apelatywizacja. Białystok: Wyd. Uniwersytetu w Białymstoku, s. 47–56.
- Ciszewski, S. (1922). Studia etnologiczne. I. Sól. Warszawa: nakładem Polskiego Biura Etnologicznego–Skład Główny Książnica Polska.
- Długosz, A. (1958). Wieliczka. Magnum sal jako zabytek kultury materialnej. Warszawa: Arkady.
- Dunaj, B. (2006). Formy derywowane od nazwisk i ich miejsce we współczesnym systemie antroponimicznym polszczyzny. W: [K. Rymut i in. (red.)], *Munuscula linguistica in honorem Alexandrae Cieślikowa oblata*. Kraków: Wyd. IJP PAN, s. 181–186.
- Gajda, S. (1976). Rozwój polskiej terminologii górniczej. Opole: WSP.
- Horyń, E. (2014). Staropolska leksyka z zakresu górnictwa solnego. *Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis. Studia Linguistica*, 9, s. 3–16.
- Horyń, E. (2015). Nazwy miejscowe będące świadectwem tradycji górnictwa solnego w Polsce. W: R. Dźwigoł, I. Steczko (red.), *Dialog z tradycją. T. 3: Język — komunikacja — kultura*. Kraków: Collegium Columbinum, s. 293–304.
- Jodłowski, A. (1986). Wieliczka. Zabytkowa kopalnia soli. Warszawa: Arkady.
- Kaleta, Z. (1998). Nazwisko w kulturze polskiej. Warszawa: Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- Keckowa, A. (1957). Przegląd literatury dotyczącej dziejów górnictwa soli w Polsce. *Studia z Dziejów Górnictwa i Hutnictwa*, 1, s. 77–89.
- Kleszczowa, K. (red.) (1996). Słowotwórstwo języka doby staropolskiej. Przegląd formacji rzeczownikowych. Katowice: Wyd. UŚ.
- Kreja, B. (2001). Słowotwórstwo polskich nazwisk. Struktury sufiksalne. Kraków: Wyd. Naukowe DWN.
- Łobodzińska, R. (2003). Nazwy zwierząt w nazwiskach polskich. W: A. Dąbrowska (red.), *Język a Kultura*, 15: *Opozycja homo — animal w języku i kulturze*, s. 129–134.
- Malec, M. (1996). O imionach i nazwiskach w Polsce. Tradycja i współczesność. Kraków: Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego.
- Maślankiewicz, K. (1965). Z dziejów górnictwa solnego w Polsce. Warszawa: PWN.
- Minikowska, T. (1980). Wyrazy ukraińskie w polszczyźnie literackiej XVI w. Warszawa–Poznań–Toruń: PWN.
- Mitrenga, B. (2014). Zmysł smaku. Studium leksykalno-semantyczne. Katowice: Wyd. UŚ.
- Nobis, I. (2013). Służebne nazwy miejscowe w Polsce piastowskiej. *Rozprawy Wydziału Filologicznego*, 82. Kraków: Wyd. PAU.
- Pachoński, J. (1965). Bractwo solarzy, czyli prasolów krakowskich. Wieliczka: Muzeum Żup Krakowskich.

- Skowronek, K. (2001). Współczesne nazwisko polskie. Studium statystyczno-kognitywne. Kraków: Wyd. Naukowe DWN.
- Taszycki, W. (1924). Polskie nazwy osobowe. Kraków: Gebethner i Wolff.
- Tomczak, L. (2003). Słownik odapelatywnych nazwisk Polaków. Wrocław: Wyd. UW.
- Windakiewicz, E. (1927). Solnictwo. Sole kamienne, potasowe i solanki, ich własności, fizjografia, górnictwo i warzelnictwo. Cz. 3: Sól i sole potasowe w Polsce. Kraków: Skład Główny w Księgarni Jagiellońskiej.
- Windakiewicz, E. (1932). Pogląd na warzelnictwo i przemysł solny w Polsce. Kraków: Drukarnia Orbis.
- Wójcik, U. (2013). Polskie toponimy związane z organizacją gospodarczą państwa wczesnopiastowskiego. Nazwy miejscowe motywowane antroponimami zbiorowymi. Kraków: Wyd. LEXIS.

SUMMARY

POLISH SURNAMES MOTIVATED BY THE LEXICON OF THE SALT MINING FIELD

This article deals with a group of Polish surnames motivated by lexis from the field of salt mining. The analysed surnames are excerpted from “Słownik nazwisk współcześnie w Polsce używanych”, edited by Kazimierz Rymut, as well as from other onomastic compilations.

These anthroponyms vary in terms of their origins and linguistic construction. We can distinguish from among these anthroponyms: 1) surnames motivated by impersonal nouns: *solanka*, *solnica*, *sól*, *tołpa*, *żupa*; 2) surnames motivated by adjectives: *słony*, *solny*; 3) surnames motivated by personal nouns: *prasol*, *solarz*, *solnik*, *warzyc*, *warzysz*, *żupnik*.

The description of particular ‘salt’ surnames, apart from their frequency, includes their geographical distribution, which only in some cases is connected with the location of old salt mines, found mainly in the Lesser Poland (Małopolska).

Key words: onomastics, anthroponymy, appellative surnames, lexis from the field of salt mining, onymization